

Birney

*Memoria
am. capelin
1908*

DAVID IULIU

Toamna anului 1956 și consecințele ei

David Iuliu

Toamna anului 1956 a adus în viața mea o cotitură decisivă.

Am terminat Facultatea de Filologie a Universității Bolyai în anul 1951, și, după trei ani de activitate redacțională la Editura de Stat pentru Literatură și Artă, și alți trei de aspiratură (cu specialitatea literatura maghiară), am devenit asistent la Universitatea Bolyai; dar numai pentru o foarte scurtă vreme: la 12 martie 1957 am fost arestat și condamnat la 7 ani închisoare, fiind acuzat de „organizarea unei manifestații contrarevoluționare la Cimitirul Central al orașului Cluj“, la 1 noiembrie 1956.

Am executat aproape la zi acești 7 ani.

Dar s-o luăm de la capăt!

Luna septembrie 1956 am petrecut-o în Ungaria. Mai aveam ceva de studiat și conșpectat la „Biblioteca Széchényi“, cea mai mare bibliotecă din Ungaria, înainte de a începe să-mi aștern pe hârtie disertația. Dar pe lângă frecventarea liniștitelor săli de lectură, serile le-am petrecut în mijlocul noilor sau mai vechilor prieteni, tineri universitari care, nu peste mult timp, în zilele fierbinți ale revoluției maghiare din octombrie 1956, au devenit participanți sau chiar făuritori ai evenimentelor. Atmosfera era deja tensionată, încărcată de un suflu tineresc. S-au discutat aprins măsurile catastrofale din punct de vedere economic, ce se legau de regimul Rákosi, încercările de a scoate socialismul din criză, fărădelegile aparatului represiv politic și de stat. Nii mei prieteni m-au dus și la o dispută „academică“: o dezbatere asupra disertației unuia dintre activiști de la C.C. al Partidului despre Karácsony Sándor, ideolog național de mare influență în perioada interbelică, dezbatere la care candidatul, fără nici un „respect“ față de funcția lui, a fost făcut una cu pământul pentru falsurile comise în argumentările sale. Eram prezent – bineînțeles la galerie – la o adunare generală a scriitorilor maghiari, unde s-a votat

– s-a născut la 13 august 1928 în comuna Araci, jud. Covasna, ca fiu de preot reformat; – anii copilăriei și-i petrece în comuna natală, iar din 1938 la Odorheiul Secuiesc, unde se mutase tatăl său; – după ce își termină în 1947 studiile liceale la Odorheiul Secuiesc, se înscrie la Universitatea Bolyai din Cluj, la specialitatea limba și literatura maghiară, luându-și examenul de stat în 1951; – timp de trei ani lucrează ca redactor la Editura de Stat pentru Literatură și Artă (în cadrul redacției din Cluj), iar între anii 1953-1956 este aspirant bursier; – în toamna anului 1956 este numit asistent la Universitatea Bolyai, unde lucrează până la 12 martie 1957, când este arestat pentru „organizarea unei manifestații contrarevoluționare”; – este condamnat la 7 ani închisoare și își execută pedeapsa până în anul 1964, când este eliberat;

alegerea unei noi conduceri, pătrunsă de spiritul schimbărilor politice. De la această adunare am adus acasă o caldă strângere de mână a poetului Illyés Gyula, care – solicitat să aprobe includerea unei nuvele în antologia pregătită de mine, cu texte care se pronunțau pentru prietenia și apropierea sufletească româno-maghiară – și-a exprimat totala adeziune la ideea acestei antologii. Cei mai buni dintre intelectualii maghiari pe care i-am cunoscut au fost conștienți de necesitatea acestei apropieri, singura temelie trainică în convulsivunile politice de atunci, oferind stabilitate pentru un viitor mai puțin sumbru.

Deși pe atunci Ungaria era deja în pragul revoluției, mulți nădăduiau că în spiritul celui de al XX-lea Congres al PCUS și al expunerii lui Hrușciiov, lucrurile vor putea fi îndreptate pe cale pașnică.

În deceniile care au trecut, peste evenimentele de atunci s-a așternut în memoria mea o ceață ușoară. Ba mai mult, eu însumi am încercat cu tot dinadinsul să uit nume și locuri. În pivnițele și în camerele de anchetă ale Securității clujene mi-am șters din minte, în mod deliberat, aceste elemente concrete, pentru a evita implicarea mai multor persoane în „cazul” meu.

Arestat fiind, prima întrebare ci mi s-a pus la interogatoriu după luarea datelor personale, suna astfel:

– Dacă ai fost în Ungaria în luna septembrie, unde și când te-ai întâlnit cu Nagy Imre, și cu ce sarcini te-ai întors în țară?

Întrebarea mi se părea atât de absurdă, încât – chiar în acea situație jalnică – am fost nevoit să schițez un zâmbet. Într-adevăr, acest „cap de acuzare” a căzut în foarte scurt timp. În schimb a rămas ca „faptă concretă” organizarea amintitei manifestații și simpatia arătată față de „contrarevoluție”.

Acuzația: „organizarea manifestației” era și nu era adevărată.

După întoarcerea mea din Ungaria, m-am trezit numit asistent la catedra de literatură maghiară, lângă profesorul Jancsó Elemér. Mi s-a repartizat anul II, o grupă compusă din studenți minunați. Îmi pare rău că am fost doar șase luni în legătură cu acești studenți: poetul Szilágyi Domokos, Nagy Kálmán (traducător al poemului finlandez Kalevala), eseista Szilágyi Julia (mai târziu redactoare a revistei Korunk), Boros Zoltán și Jászberényi Emese (mai târziu amândoi au făcut carieră la redacția maghiară a Televiziunii române, respectiv la Studioul de radio Tg. Mureș), poetul și prozatorul Lászlóffy Csaba și alții.

Picăt pe neașteptate în domenii mai puțin cunoscute de mine (mă pregăteam ca specialist în istoria literaturii maghiare din sec. XIX-lea, dar trebuia să preiau cursuri din sec. XVIII-lea și

seminarii de teoria literaturii), dar și cu intenția de a-i familiariza pe studenții mei cu obiectivele de interes literar de la Cluj, am inițiat câteva vizite: la Biblioteca Centrală Universitară, la locuri memorabile din punct de vedere literar din Cluj, și – între altele – la Cimitirul Central „Hajongard“, loc de veșnică odihnă a multor scriitori și oameni de seamă din trecutul Transilvaniei. La această din urmă vizită, constatând starea deplorabilă a unora dintre morminte, ne-am hotărât să-i „adoptăm“ pe acești scriitori morți: să luăm în grija noastră mormintele lor. Am și făcut câteva deplasări încă înainte de 23 octombrie, când a izbucnit revoluția maghiară, apoi am hotărât că vom ieși împreună la cimitir în ziua de 1 noiembrie, pe la noi ziua tradițională „a morților“.

Era – cred – o decizie firească, doar acești scriitori, fără rude, erau rudele noastre, ale studenților, viitori profesori de literatură.

Dar a intervenit ziua de 23 octombrie.

Din prima zi a izbucnirii revoluției, ne-am adunat la facultate în jurul unui aparat de radio, în camera asistenților, ascultând și comentând știrile „în mod dușmănos“ (cum scria mai târziu în actul meu de acuzare). De fapt, încercam să aflăm adevărul din avalanșa de știri și calomnii, din emisiunile posturilor interne și externe, de la Moscova și până la Europa liberă și Vocea Americii, apoi de la posturile oficiale și particulare din Ungaria. Ca unul care am avut prilejul să cunosc direct atmosfera din Ungaria, simțeam ce nu poate fi adevărat, și am susținut – împreună cu alți colegi – cauza revoluției.

Poziția oficială de partid și de stat era nesigură în primele zile. Îmi aduc aminte că pentru ziua de 25 octombrie a fost convocată la Universitatea Bolyai o adunare generală a corpului didactic și a studenților, pentru „analiza situației din Ungaria“. Aici s-a formulat și s-a votat o telegramă în care ne-am exprimat solidaritatea cu noul guvern maghiar, format de Nagy Imre, și speranța în „salvarea cuceririlor socialismului“. Dar această telegramă nu a ajuns departe: ea a fost întoarsă de la Comitetul Județean al PMR și, peste două zile reformulată. În noua variantă nu mai era nici vorbă de evenimentele din Ungaria, ci doar de „credința nestrămutată a studențimii maghiare de la Cluj în înțelepciunea Partidului“, deci un fel de declarație de fidelitate. Apoi au mai trecut câteva zile și, la 4 noiembrie, în ziua celei de a doua invazii sovietice, a fost convocată o a treia adunare generală (la care eu nu am fost prezent), unde – printr-o nouă telegramă – a fost condamnat „grupul contrarevoluționar al lui Nagy Imre“ și s-a exprimat solidaritatea cu Kádár, care ceruse intervenția sovieticilor.

– între anii 1964-1965 lucrează ca muncitor necalificat la Întreprinderea de Gospodărie Locală, iar începând din toamna anului 1965 și până în decembrie 1969, rămâne fără serviciu și este nevoit să-și întrețină familia elaborând studii și articole de istorie și critică literară, de literatură comparată româno-maghiară, făcând traduceri literare din Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Ștefan Bănulescu, Al. Șahighian ș.a.;

– totodată publică diverse articole în reviste literare maghiare și românești, ca și în publicațiile Academiei

Române („Istoria și teoria comparatismului în România“, București, 1971);
– între anii 1970-1992 lucrează ca redactor la Editura Kriterion, iar după pensionare conduce Editura Polis din Cluj;
– de-a lungul anilor a desfășurat o asiduă activitate literară, publicând monografiile despre scriitorii maghiari Jókai (1971), Petőfi (1972), Tolnai Lajos (1974), un volum de studii asupra relațiilor literare româno-maghiare (Találkozások, 1977), precum și traduceri din Ion Slavici, Titu Maiorescu și Adrian Marino.

Studentătimea clujeană – deși nu au avut loc manifestații de dimensiunile celei de la Timișoara – se simțea solidară cu tineretul din Ungaria. La un moment dat s-a și născut ideea unei manifestații comune a celor două universități: Babeș și Bolyai. Dar tot în ziua de 26 octombrie, seara, s-a ținut o ședință cu cadrele didactice de la Universitatea Victor Babeș, unde rectorul de pe atunci, academiciana Raluca Ripan a avertizat tineretul universitar român, punându-l în fața „pericolului revizionismului maghiar“, afirmând că printre revendicările de la Budapesta figurează și anexarea Transilvaniei de către Ungaria. Această afirmație nu a avut nici un temei. Nu exista nici un document oficial sau neoficial care să fi ridicat o asemenea pretenție. Afirmația ținea de diversiunea de învrăjpire a românilor și maghiarilor, folosită de asupritorii strămtorați în multe momente ale istoriei noastre comune.

Totuși a avut un singur rezultat: manifestația comună a studenților de la Bolyai și Babeș nu a mai avut loc. Mai târziu, în închisoare, am avut prilejul, împreună cu studenții români condamnați, să medităm asupra celor ce s-au întâmplat.

A venit și ziua de 1 noiembrie 1956.

În „ziua morților“, Cimitirul „Hajongard“ de la Cluj este întotdeauna aglomerat. E o veche tradiție, ca în această zi toată lumea să-și viziteze defuncții dragi. Îți dă o impresie deosebită imaginea cimitirului, lumina plâpândă a zecilor de mii de lumânări aprinse pe morminte, a căror lumină se reflectă de pe copaci. Coroanele copacilor bătrâni se pierd în întunericul nopții, mulțimea pășește încet pe alei și poteci, vorbind în șoaptă, pentru a nu-i deranja pe cei ce stau și se roagă la mormântul celor dragi.

De data aceasta în mulțime au apărut și grupuri de studenți. Noi, cu cei din anul II, cu care ne înțeleseserăm să ieșim în această după-amiază, dar și alții, care prinseseră de veste și ni s-au alăturat sau au venit cu grupurile lor. La noi, cei mai vârstnici, funcționau încă reflexele deceniului anterior, dar studenții au simțit nevoia exteriorizării gândurilor și sentimentelor: mulți purtau panglici negre pe reverul hainei. Această zi, a morților, a devenit într-un fel zi de omagiu pentru cei care și-au dat viața în Revoluția maghiară, pe străzile Budapestei. O simțeam asta și fără cuvinte.

A doua zi, din relatările studenților am aflat și eu că într-un alt grup, condus de studentul Bartis Ferenc din anul I, acesta și-a recitat o poezie scrisă pentru această ocazie la unul dintre morminte.

Prezența studenților s-a încadrat în mod firesc în ritualul

nescris al zilei. Dar a existat și un element disonant: în mulțime se puteau distinge persoane a căror prezență era bătătoare la ochi, neasemănându-se cu familiile îndoliate. Acestea se țineau, pe cât era posibil, de grupurile de studenți. Erau securiști îmbrăcați în uniformele lor de „civili”. La mulți ani după eliberarea mea am aflat din întâmplare că aceștia nu erau singuri: erau întăriți de activiști de la Comitetul Județean UTM, care au avut sarcina să prevină „manifestarea contra-revoluționară” pregătită chipurile de studenți. Nu era deci departe de adevăr ceea ce mi-a spus în cursul anchetei căpitanul Gruia Manea, șeful anchetatorilor de atunci: „Află că și noi am fost acolo, și dacă făceați ceva, vă îngropam pe loc!”

Pe la orele 7 seara cimitirul s-a golit cu încetul. Coboram și noi. Când am ajuns la întâlnirea celor patru alei, în fața intrării străjuită de monumentele funerare de marmură neagră ale celor trei episcopi, am dat din nou de securiști: erau „la datorie”, holbându-se la publicul ce cobora pe alee și plimbându-se fără rost. Prezența lor acolo era atât de stranie, încât nu mi-am putut reține o observație: „la te uită – spuneam lui Nagy Kálmán, care era lângă mine – parcă pe aici a trecut o viitură și a lăsat în urmă doar pietrele.” Nici prin gând nu mi-a trecut că și această observație va intra în rechizitoriul meu, calificată drept „comentariu dușmănos la adresa organelor Securității”, deoarece a fost tradus cu zicala românească, având încărcătură politică: „apa trece, pietrele rămân”.

Despre „manifestația de la cimitirul Clujului” a amintit și Radio Europa liberă, chiar a doua zi. Firește, nu în montaj „contrarevoluționar”. Am avut încă pe atunci bănuiala că știrea – în această interpretare – a transpirat de la Securitate, prin cineva care lucra în ambele direcții.

Apoi a urmat ziua de 4 noiembrie.

Era o zi de duminică. Acasă la noi, scena obișnuită: fiica mea de 5 ani dormea încă, soția – în așteptarea celui de al doilea copil, pe care l-a născut la 5 luni după arestarea mea – pregătea dejunul. Ca de obicei, am deschis aparatul de radio, ca să aflu noutățile din lume. Acest obicei de fiecare zi a avut de la 23 octombrie încoace o încărcătură deosebită, întrucât din relatările de la Radio liber Kossuth am aflat cele mai autentice noutăți despre mersul revoluției din Ungaria. În ultimele zile erau știri mai multe despre normalizarea vieții, despre manevrele diplomatice și despre criza de la Suez. În seara zilei de 3 noiembrie au început tratativele referitoare la retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul Ungariei: ministrul apărării, Maléter Pál, s-a deplasat în acest scop în fruntea unei

delegații la comandamentul sovietic din Tököl, una dintre cazărmile sovietice aflate atunci pe teritoriul Ungariei. Am socotit-o și pe aceasta un semn al normalizării.

Tocmai de aceea am fost consternat când, deodată, s-a întrerupt muzica de dimineată și am auzit: „Atenție, atenție! Urmează un comunicat important!” Apoi s-a auzit vocea lui Nagy Imre: „Azi, în zori, trupele sovietice au pornit un atac împotriva capitalei noastre, cu intenția evidentă de a răsturna guvernul democratic legal maghiar. Trupele noastre se află în luptă. Guvernul este la locul lui!” Și imediat după aceea: „Rugăm pe domnul ministru Maléter Pál să vină urgent în clădirea Parlamentului!”

Maléter, eroul revoluționar de la Cazarma Kilián, fusese arestat de sovietici imediat după începerea „tratativelor”, iar în procesul din 1958 condamnat la moarte și executat împreună cu Nagy Imre.

Acum, când scriu aceste rânduri – vrând să dau textul exact al comunicatului – am răsfoit volumul de documente Glasul revoluției, editat în 1989, și am constatat că textul comunicatului mi-a rămas în minte aproape cu exactitate. Textul autentic al declarației lui Nagy Imre nu era prea diferit de „varianta” mea.

M-am îmbrăcat pe apucate și am alergat la Universitate. Nu mi-am dat seama de ce, doar ca să fiu împreună cu alții. Nu am stat mult timp acolo, în jurul aparatului, și Radio liber Kossuth a amuțit. O tăcere ca de mormânt s-a așternut peste noi. Am încercat să prindem alte posturi, dar acolo am auzit doar apeluri disperate și îndemnuri la rezistență.

Ne-a cuprins o disperare neputincioasă. Ne frământau întrebări fără răspuns. Ce va fi, dacă și România se va amesteca în lupte? Auzeam și noi zvonuri – încă în zilele primei intervenții sovietice – potrivit cărora Gheorghiu-Dej și-a oferit „ajutorul tovrășesc” pentru apărarea cuceririlor socialismului în Ungaria. Ce se va întâmpla în cazul unei mobilizări generale?

Doar după ani de zile am aflat – în închisoare – că au existat unități militare românești care au fost îmbrăcate în uniforme sovietice și duse realmente în Ungaria, sub comanda ofițerilor sovietici. Dar am aflat și de cazul locotenentului Mărgineanu de la Prundul Bârgăului, care, ca ofițer de serviciu la unitatea de tancuri de acolo, a ordonat alarmă și un „marș în direcția Gherla”. Voia să-i elibereze pe deținuții politici închiși la acest penitenciar, pe care l-am cunoscut eu însumi din interior. Tanchiștii lui Mărgineanu au ajuns aproape până la Dej, când comandantul superior și-a venit în fire. Convoitul a fost oprit, Mărgineanu arestat și condamnat la moarte. A fost executat

acolo, la Gherla, în celula de osândă din pavilionul III. Numele lui poate fi citit pe placa memorială a monumentului, ridicat în 1992 în cimitirul Gherlei, în amintirea celor care au murit în acest penitenciar.

Rezistența armată în Ungaria nu putea să țină mult. „Normalizarea“ vieții mergea cu atât mai greu.

La noi, între timp, cursurile universitare continuau. Dar ele au fost tulburate de primele represalii.

Încă în toamnă, de timpuriu, s-a inițiat de sus înființarea uniunilor studențești în întreaga țară. Ideea „democratică“ (potrivit modei de după Congresul al XX-lea din URSS) era ca această uniune să se organizeze „de jos în sus“: studențimea să-și formeze grupe de studenți, apoi comitete provizorii pe anii de studii, pe facultăți, pe institute, fiecare cu idei privind conținutul activității politice și de specialitate. Asta era imediat după începerea anului școlar 1956-1957, deci în septembrie.

Revoluția maghiară a venit și a trecut (în ea, după cum este cunoscut, tineretul universitar a avut un rol deosebit), iar ședințele de constituire, de dezbateri a programelor continuau. În aceste programe însă au fost formulate revendicări studențești referitoare nu numai la viața universitară, ci chiar la probleme majore ale societății noastre. Evenimentele s-au desfășurat pe acest făgaș, în ciuda faptului că o adunare a studenților de la Institutul de Arte Plastice din Cluj s-a sfârșit cu arestarea a doi studenți, Balázs Imre și Tárnóvan Vid.

Pe la jumătatea lunii noiembrie au fost arestați patru studenți, de data aceasta de la Universitatea Bolyai, făcând parte din conducerea provizorie a uniunii studențești de la facultatea de istorie-filologie. Ei erau cei care au susținut cu hotărâre în cadrul unei ședințe a senatului universității programul lor, ba mai mult, au vrut să apeleze la o adunare generală a studențimii, pe care o proiectau pentru zilele următoare.

Cei patru studenți erau: Várhegyi István din anul III Istorie (azi cercetător științific de sociologie la Universitatea din Saarbrücken), Nagy Benedek, colegul său de an (ajuns după 1990 deputat în Parlamentul României), Koczka György (azi redactor la Televiziunea Română, la București) și Kelemen Kálmán (azi inginer, președintele executiv al Partidului Creștin Democrat Maghiar) – aceștia doi din urmă erau studenți din grupa mea, anul II, limba și literatura maghiară.

Procesul lor a avut loc la sfârșitul lunii februarie 1957.

A doua zi după proces profesorul Bodor, decanul facultății, m-a oprit pe coridor:

„Aș dori să te întreb ceva. De fapt, ce ați făcut acolo, în

cimitir?" Apoi, văzându-mă oarecum nedumerit, a continuat: „Ieri am fost prezent la procesul lui Várhegyi, unde s-a amintit și de „manifestația contrarevoluționară“ de la cimitir și s-a pronunțat numele dumitale.“

Eu i-am relatat cele întâmplate cu patru luni în urmă.

„De altfel pe mine nu m-a întrebat nimeni, deși eu sunt cel care poate să relateze cu exactitate ce s-a întâmplat.“

Ei bine, n-a trecut multă vreme și au venit să mă întrebe.

Era în noaptea de 11 spre 12 martie.

Bătăi puternice la geam ne-au trezit din somn pe la miezul nopții. Pe atunci locuiam în strada Pata, un cartier de muncitori și oameni cu condiție materială modestă, într-o casuță particulară, în apartamentul din fundul curții. Nu era deci mare lucru ca cineva să escaladeze gardul și să ajungă la geamurile noastre. Șase inși s-au înghesuit în mica noastră locuință, unii civili, alții în uniformă. Unul îl aducea deja pe proprietarul speriat, care trebuia să fie martor la percheziție, pentru care aveau mandat scris. A venit și soția lui, care a luat-o cu ea pe fiica noastră de 5 ani, trezită din somn. Au început să răscolească toată casa, mai ales rafturile cu cărți și notițele mele, pregătite pentru disertație. Căutau cărți „subversive“, manifeste. La urmă au luat cu ei câteva hârtii ce le păreau „dubioase“ și cu care mai târziu ancheta nu mai știa ce să facă. Parcă au vrut să dovedească conștiințiozitatea cu care au lucrat.

După terminarea percheziției, pe la ora 5 dimineața, conducătorul operațiunii, căpitanul Király, a scos și „mandatul de aducere“. Se putea citi pe el: „Valabil 24 de ore“ Am întrebat dacă nu cumva va dura mai mult, întrucât chiar în dimineața următoare trebuia să mergem – cu soția însărcinată cu cel de-al doilea copil – la control medical. Căpitanul trupeș mi-a răspuns cam în doi peri: „Asta depinde numai de dumneata!“

Pe soția mea am văzut-o în următorii șapte ani doar de trei ori: la cele două dezbateri ale procesului meu (la 22 și 29 mai 1957), apoi după aproape doi ani, la un proces la care am fost citat ca martor. Atunci, în gerul de februarie 1959, a așteptat de dimineața până seara la poarta Tribunalului Militar din Cluj, împreună cu soția lui Várhegyi István, doar pentru a-mi da de știre că sunt sănătoși și că am un fiu (atunci deja de un an și jumătate).

E drept, după ce mi s-a pronunțat sentința, căpitanul Gruia Manea mi-a făcut o ofertă: „dacă mă voi purta bine“ și accept „să le fiu de ajutor“, mă va ajuta să țin legătura cu familia, ba

mai mult, nici nu va trebui să-mi execut toată pedeapsa.

Nu am acceptat firește acest mare favor, așa cum am refuzat alte oferte asemănătoare și mai târziu, chiar după ce mi-am ispășit pedeapsa. Dar am avut în celulă câteva zile de mari frământări, punându-mi întrebarea: ce anume am făcut, ca acest securist să aibă îndrăzneala să-mi facă o asemenea ofertă? Cu ce i-am dat impresia că o voi accepta?

În prima săptămână de anchetă am avut fericirea să stau în aceeași celulă cu arhiepiscopul greco-catolic Rusu, anchetat și deținut pentru încercarea de reorganizare a Bisericii sale, scoasă în afara legii în 1948. Calmul său, ținuta sa de intelectual de înaltă clasă (pe mine m-a impresionat în mod deosebit faptul că recita poezii întregi din Arany János și Petöfi) mi-a fost de mare ajutor. Pe atunci avea 82 de ani și fusese condamnat pentru „înaltă trădare“. La proces – asta am auzit de la cineva din lotul lor, mai târziu – când procurorul a cerut 25 de ani, s-a ridicat și a spus: „Dați-mi pe viață, că pentru mine asta e mai scurt!“ A murit la închisoarea din Gherla; în amintirea lui s-a înălțat după 1989, în cimitirul deținuților, o cruce înaltă, înspre Mintiul Gherlei.

În cadrul anchetei mele „cazul cimitirului“ a ocupat o mică parte. Faptele erau evidente, doar intenția de „agitație publică“ nu am recunoscut-o nici atunci, nici mai târziu (nici chiar azi, când aș putea s-o susțin cu titlu de glorie). În schimb, în procesele verbale de interogatoriu, care au numărat peste 80 de pagini, mi-am afirmat sincer și deschis solidaritatea cu idealurile revoluției maghiare, cu multe (nu cu toate) decizii luate de guvernul revoluționar al lui Nagy Imre. Eram cuprins de sentimentul că ar trebui să-mi fie rușine să reneg acum acele idealuri, pentru care tineri și vârstnici, bărbați și femei au murit cu miile în revoluție.

Apoi anchetatorul, considerându-mă un caz ușor, m-a provocat la discuții asupra situației din România. Eu nu eram conștient de faptul că ceea ce spun în camera de anchetă va fi folosit în întregime împotriva mea, și am acceptat această provocare, încercând să-i dovedesc că socialismul actual (de atunci) are păcate și greșeli care trebuie eliminate în interesul țării, și că în felul acesta pot fi salvate idealurile lui. Mergeam pe linia ideologică a Congresului al XX-lea al PCUS, a cuvântărilor lui Hrușciiov. Anchetatorul m-a condus din când în când, cu câteva întrebări, pe teme spinoase, luând notițe, după care a așternut pe hârtie, sub formă de proces verbal de anchetă, tot ce am spus. Nu pot să afirm că a falsificat ceva, doar că a pus ici-colo câte un accent al cărui rost nici nu l-am

observat atunci. În schimb, la proces a ieșit la iveală toată strategia: conținutul acestor discuții a servit organelor de anchetă dovezi indirecte pentru a demonstra caracterul „contrarevoluționar” al ieșirii noastre în Cimitirul „Hajongard”.

Apărătorul meu, avocatul dr. Tunyogi era neputincios în fața unui asemenea volum de autoacuzare. A încercat să-mi salveze pielea printr-un singur fel: a cerut instanței să dovedească prin martori ai acuzării cele spuse de mine, întrucât potrivit prevederilor legale – spunea el – „declarația acuzatului făcută împotriva sa, fără confirmarea martorilor, nu are valabilitate de probă”. Instanța nu s-a lăsat deranjată: a renunțat la toate punctele de acuzare de ordin general, dar le-a păstrat în subsidiar, ca elemente caracteristice din care a izvorât fapta.

Doar la tribunal, în instanță am alfat că nu sunt singur în „lot”. În boxa acuzaților am avut alături de mine pe tânărul poet și student Páskándi Géza și pe Bartis Ferenc, de care am mai amintit. Imediat după începerea procesului Bartis a fost luat de lângă noi și trimis pentru expertiză medicală, întrucât avocatul lui a afirmat că clientul său și-a pierdut auzul în anchetă la Securitate. După expertiză, în toamna anului 1957, Bartis a fost judecat totuși și condamnat la 7 ani, tot pentru manifestațiile de la cimitir.

Pe Páskándi Géza l-am cunoscut până atunci doar de la distanță. El era marea speranță de poet al generației sale (a murit anul trecut, după ce a onorat pe deplin speranțele literaților). Pe atunci, el avea și un volum în pragul apariției, care însă a fost imediat oprit la vestea arestării sale, iar după condamnare, trimis la topit.

Acuzarea ce i se aducea era că a cunoscut programul alcătuit de Várhegyi István, ba mai mult, l-a completat cu încă patru puncte. Acuzarea bazată pe această completare era ridicolă chiar pe atunci. El a propus ca limba rusă să fie o materie la liberă alegere; alături de celelalte limbi de circulație universală; ca să se introducă în învățământ – alături de marxism – și istoria filosofiei universale; să fie asigurate studenților condiții materiale pentru a face excursii de studii în țările socialiste vecine, unde vor putea cunoaște în mod direct viața studențimii din aceste țări. Al patrulea punct nu-l mai știu, dar era tot ceva asemănător.

Apărătorul lui Páskándi a jucat tare: tânăr absolvent al Dreptului, cu studii în Uniunea Sovietică, a făcut în pledoaria sa ample referiri la Congresul al XX-lea al PCUS, la declarațiile de reîntoarcere la „legalitatea socialistă”, cerând achitarea lui Páskándi, care a acționat tocmai în acest sens. Era cât pe aci

să ne schimbăm locurile cu el pe banca acuzaților.

Dar Páskándi și-a primit și el anii „civeniți”: 6 ani.

Apărătorul lui, tânărul Reich Miklós a fost arestat trei ani mai târziu. În prealabil el a primit sarcina să conducă, în calitate de ghid oficial, o delegație de juriști brazilieni. Ancheta lui a durat ani de zile, dar Securitatea nu a reușit să-l aducă în fața instanței. În schimb, după eliberare nu i s-a mai permis să exercite avocătura. Ani de zile a fost la „munca de jos”: a lucrat ca organizator de spectacole la Teatrul Maghiar din Cluj, apoi, în anul 1972, a părăsit România. Securitatea maghiară însă – se pare – l-a „preluat”: a fost hărțuit mai departe, până ce și-a pus capăt zilelor.

Aici începe un nou capitol din cronica celor șapte ani, despre care voi realta cu altă ocazie. Sunt multe de relatat: viața în penitenciarul de la Gherla în anii 1958-1959 (cu răscoala deținuților în ziua de 14 iunie 1958); plecarea noastră – a primului lot de deținuți politici – la o colonie de muncă: la Periprava (respectiv Grindu) în luna mai 1959; munca la digul de la Salcia, la canalele de desecări în toamna și iarna anului 1959-1960; șederea noastră în vară la Luciu-Giurgeni, „cu capul în apă”, lucrând la o orezărie compromisă și locuind într-un bac pe Dunăre, deasupra căruia flutura steagul francez, pentru a induce în eroare navigatorii de pe fluviu; scurta mea trecere prin Colonia Grădina și epidemia de febră tifoidă cu „ajutorul” căreia am ajuns la spitalul de la Constanța, în grija unor medici și asistente inimoși; apoi, un an de „convalescență” la Stoenеști; întoarcerea la Gherla și ultimii doi ani de aici, în care am învățat lustruitul mobilei, am lucrat ca instalator de apă și canal, am fost învățător de analfabeți, ajutor al lui Remus Niculescu, pe atunci bibliotecar deținut la Gherla (în libertate autor al mai multor lucrări de valoare în domeniul istoriei artei românești). Va trebui să relatez apoi și despre alte cunoștințe din acești ani: scriitorul Alexandru Ivasiuc, profesorul I.D. Suciuc, istoricul Alexandru Zub și mulți alții. Oameni de seamă și oameni de condiție modestă (chiar analfabeți, dar nu politic), care toți am suferit și am încercat să rezistăm, cu speranța supraviețuirii.

Și încă ceva: despre solidaritatea foștilor mei colegi de la editură și de la facultate, care – cu riscul libertății lor – mi-au ajutat (moral și material) familia.

Cu ocazia dezvelirii monumentului de la Gherla, în 1993, am avut ocazia să trec din nou – de data aceasta ca vizitator – prin penitenciarul de la Gherla. Am fost încercat de sentimente

contradictorii. Aș fi avut ocazia să vizitez toamna trecută – în cadrul unei excursii – și coloniile de muncă din Delta Dunării și Balta Brăilei. Nu m-am dus. Nu de frica retrării momentelor grele sau înălțătoare (pentru că aici, în adâncă mizerie, am avut parte și de momente de minunată afirmare a omeniei).

Ceea ce a trecut, trebuie dat trecutului. Cele trăite înseamnă ceva (sau nu) prin modul în care ne influențează faptele din prezent.

Nu ne este permis să dăm uitării anumite lucruri. Dar amintindu-ne, trebuie să privim în viitor. Spre o viață mai dreaptă, mai umană pe care o vrem pentru copiii noștri și nepoții noștri.

Idealurile acelei toamne 1956 ne obligă. La fel cum ne obligă și suferințele celor care au trecut prin închisorile comunismului. Nu este permis ca ei să fi suferit, să fi murit degeaba.

